

IV. IŠ RYTŲ PRŪSIJOS Į MAŽĄJĄ LIETUVĄ / FROM EAST PRUSSIA TO LITHUANIA MINOR

RYTŲ PRŪSIJOS REIKŠMĖS PRŪSIJOS LIETUVIŲ APLINKOJE XIX–XX AMŽIŲ SANDŪROJE

Nijolė Strakauskaitė

ABSTRACT

The article analyzes the issue of East Prussian meanings in the environment of Prussian Lithuanians in terms of their “mental maps” and “symbolical geography”. Particular attention is paid to the analysis of the communication channels that affected the process of mental appropriation of “our own region” – East Prussia – by the ethnic group of Prussian Lithuanians. The significance of the historical tradition related to the reformationist provision of protection of the status of the Lithuanian language in churches and schools of Prussian Lithuania, as well as of the periodicals published in Lithuanian at the turn of the 20th c. in East Prussia, is emphasized, as it is considered to be a significant communication channel that formed the conception of East Prussia, a close and “one’s own” space from the geographical, administrative-political, and civilization viewpoints. The analysis is oriented towards the problem of “appropriation of the past”, and it contributes to the understanding how the meanings of East Prussia topical for Prussian Lithuanians formed and which symbols marked the presently imaginary spaces identified with East Prussia and Prussian Lithuania/ Lithuania Minor as its part.

KEY WORDS: East Prussia, Prussian Lithuanians, mental maps, Lithuanian tradition, cultural heritage.

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama Rytų Prūsijos reikšmių Prūsijos lietuvių aplinkoje problema „mentolinių žemėlapių“ ir „simbolinės geografijos“ kontekste. Ypatingas dėmesys skiriamas komunikacijos kanalų, dariusių įtaką Prūsijos lietuvių etninės grupės „savojo regiono“ – Rytų Prūsijos – mentalinio pasisavinimo procesui, analizei. Akcentuojama istorinės tradicijos, susijusios su reformacijos nuostata ginti lietuvių kalbos statusą Prūsijos Lietuvos bažnyčiose ir mokyklose, svarba, taip pat periodinės spaudos, leistos XIX–XX a. sandūroje Rytų Prūsijoje lietuvių kalba, reikšmė, laikant ją svarbiu komunikacijos kanalu, formavusiu Rytų Prūsijos – geografine, administracine-politine ir civilizacine prasme artimos ir savos erdvės – sampratą. Analizė orientuota į „praeities pasisavinimo“ problemą ir padeda geriau suprasti, kaip formavosi Prūsijos lietuviams aktualios Rytų Prūsijos reikšmės ir kokie simboliai ženklina šiandien įsivaizduojamas erdves, tapatinamas su Rytų Prūsija ir jos dalimi – Prūsijos Lietuva / Mažąja Lietuva.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Rytų Prūsija, Prūsijos lietuviai, mentaliniai žemėlapiai, lituanistinė tradicija, kultūros paveldas.

Doc. dr. Nijolė Strakauskaitė, Klaipėdos universiteto

Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja

Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda

El. paštas: nijole.strakauskaite@gmail.com

„Rytų Prūsijos“ ir „Prūsijos lietuvių“ terminai šių dienų kontekste orientuoja mūsų sąmonę į tokias sąvokas kaip „praeities pasisavinimas“, o tam tikros erdvės ar vietinės kultūrinės praeities pasisavinimas, anot Thomaso Serrierio, negali būti apibrėžiamas kitaip nei individualus ar kolekty-

vinis „erdvinių vaizdinių procesas“¹. Taigi, siekdami išsiaiškinti Rytų Prūsijos reikšmę Prūsijos lietuvių aplinkoje XIX–XX a. sandūroje, turime atkreipti dėmesį į vadinamųjų „mentalinių žemėlapių“ reiškinį, kuris yra neatskiriama mūsų mąstymo dalis. Šis reiškinys, pasak Aleksejaus Millerio, – įvairių geografinės, politinės, civilizacinės erdvės principų organizacija – pasižymi subjektyvumu ir politiniu angažuotumu². Kai kurie autoriai dar ryškiau akcentuoja subjektyvumo arba vaizduotės vaidmenį mūsų žinojime apie erdvę ir laiką, t. y. apie geografią ir istoriją, akcentuodami, kad „mes“ patys savo sąmonėje nubrėžiame ribas, kur „jie“ virsta „jais“, o „jų“ teritorija ir mentalitetas tampa kitokie nei „mūsų“³.

Turint mintyje daugelio autorių pabrėžiamą subjektyvumo veiksnio svarbą pasisavinant tam tikro regiono kultūrinę praeitį, šiame straipsnyje keliamas tikslas – analizuoti Rytų Prūsijos erdvės vaizdinių adaptavimo Prūsijos lietuvių aplinkoje procesą XIX–XX a. sandūroje, koncentruojant dėmesį į svarbius komunikacijos kanalus, kuriais šiai etninei grupei buvo daroma įtaka, formuojant tik jai būdingus Rytų Prūsijos geografinės, politinės, civilizacinės erdvės vaizdinius.

Plėtodami simbolinės geografijos sampratą, nemažai prisidėjo mokslininkai, jau Apšvietos epochoje pasiūlę Rytų Europos, kaip atsilikusio regiono, sampratą, kuri pakeitė anksčiau įsigalėjusią nuostatą – „atsilikusi Šiaurė – išsivystę Pietūs“. Ši klasifikacija buvo daroma atskiriant teritorijas, priklausiusias Romos imperijos erdvei ir vėliau inkorporuotas į krikščioniškąją Europą, nuo tų, kurios liko už imperijos ribų. XIX a. tradicinė Šiaurės / Pietų perskyros samprata buvo atmesta, o sąvokų civilizacija *versus* atsilikimas kontekste vis labiau įsigalėjo Vakarų ir Rytų perskyros geografinė simbolika⁴. JAV istorikas Patrickas Geary pabrėžia, kad labai ilgai žmonėms nebuvo poreikio apibrėžti save geografiškai, nes viduramžiais ribos, skyrusios žmones, buvo politinės, ekonominės arba socialinės, ir tik XIX amžiaus etninis nacionalizmas palenkė istorikus mąstyti geografiškai, t. y. ieškoti atitikimo tarp teritorijos, regiono ar karalystės ir etninės grupės, kuri šią teritoriją užėmė⁵. Eksplikuojant šias išvalgas į analizuojamos teritorijos, t. y. Rytų Prūsijos, kontekstą, verta prisiminti vokiečių ekspansiją, įvardytą *Drang nach Osten*, įkuriant miestus, kurie labai nedaug bendro kultūrine, politine ar lingvistine prasme turėjo su jų kontroliuojamais kaimiškaisiais regionais aplink tuos miestus.

Tas viduramžiais susiformavęs modelis buvo tvarus, ir XX a. pradžioje daugelis Vokiečių ordino įkurtų miestų Baltijos jūros regione liko kultūrine ir lingvistine prasme skirtingi nuo juos supančių kaimo regionų be kokių nors ryškesnių „nacionalinių“ sąsajų⁶. Ryškus šios tendencijos pavyzdys – 1255 m. po vieno kryžiaus žygio įkurtas Kenigsbergas (Königsberg). Nuo 1466 m. tai buvo Ordino valstybės politinis centras (jau nuo 1457 m. jame rezidavo Ordino didysis magistras⁷), po 1525 m. – Prūsijos kunigaikštystės sostinė, o po 1701 m. – Prūsijos karalių karūnacijos miestas ir

¹ SERRIER, Th. Formen kultureller Aneignung: Städtische Meistererzählungen in Nordosteuropa zwischen Nationalisierung und Pluralisierung. In *Die Aneignung fremder Vergangenheiten in Nordosteuropa am Beispiel plurikultureller Städte (20. Jahrhundert)* (Nordost-Archiv, Bd. XV/ 2006). Hrsg. von Th. SERRIER. Lüneburg, 2007, S. 13-14.

² МИЛЛЕР, А. Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России. *Новое литературное обозрение*, 2001, № 6 (52), с. 75-96.

³ SAID, E. W. *Orientalizmas*. Vilnius, 2006, p. 85; TROEBST, S. „Intermarium“ and „Wedding to the Sea“: Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 2003, Vol. 10, No. 2, p. 307.

⁴ BAÄR, M. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford, 2011, p. 259, 275-276.

⁵ GEARY, P. *The Myths of Nations*. Oxford, 2001, p. 38.

⁶ Ibid., p. 39.

⁷ SCHUMACHER, B. *Geschichte Ost- und Westpreussens*. Augsburg, 1993. S. 137.

Rytų Prūsijos provincijos administracinis bei kultūrinis centras⁸ iki pat 1945 metų. Be viso to, šis miestas – dar ir ilgaamžės kultūrinės traukos Prūsijos lietuviams centras, su kuriuo susiję daugybė lietuvių kultūros faktų ir asmenybių, lituanistinėje tradicijoje įgavęs ir kitoki įvardijimą – Karaliaučius, kurį ne vieną šimtmetį vartojo Prūsijos lietuviai. Šis savitas tarmiškai artikuliuotas Kenigsbergo pavadinimas įveda mus į Prūsijos lietuvių, gyvenusių ne vieną šimtmetį gana kompaktiškoje teritorijoje istorinės Prūsijos, vėliau Rytų Prūsijos provincijos šiaurės rytinėje dalyje, santykio „savas ir svetimas“ arba „mes ir jie“ kontekstą. Šis kontekstas kreipia mus į suvokimą, kad siekiant išsiaiškinti, kaip Prūsijos lietuviai adaptavo Rytų Prūsijos aplinką, svarbu suprasti, kokiais komunikacijos kanalais šiai etninei bendruomenei buvo daroma įtaka istoriškai ir konkrečioje laiko atkarpoje – XIX–XX a. sandūroje.

Rytų Prūsijos erdvės įkomponavimo Prūsijos lietuvių „mentaliname žemėlapyje“ prielaidos

Oficialioje Prūsijos administracinėje komunikacinėje erdvėje svarbią vietą užėmė lituanistinės tradicijos išlaikymo priemonės, taikytos įgyvendinant reformacijos nuostatas dėl gimtosios šnekamosios kalbos užtikrinimo bažnyčioje ir mokykloje. Šių priemonių arsenale akcentuotina kelių šimtmečių – nuo XVI a. iki XIX a. pradžios – tradicija Prūsijos valdžios įsakus versti į lietuvių kalbą Prūsijos Lietuvoje gyvenusiems pavaldiniams. Daugiausia vadinamųjų „gromatų“ buvo išleista XVIII a. – 113⁹. Nepaisant to, kad būta įvairaus lygio ir kvalifikacijos šių dokumentų vertėjų, o dalį įsakų išvertė ir Peteris Gottliebas Mielcke, jo sūnus Christianas Gottliebas Mielcke, taip pat Kristijonas Donelaitis¹⁰, visgi vertėjai paisė šnekamojoje Prūsijos lietuvių kalboje funkcionavusių sąvokų ir terminų tradicijos. Kita vertus, šie dokumentai, viešai skaitomi, dažnai bažnyčiose, įtvirtindavo oficialią valstybės terminiją, taip pat ir Prūsijos valstybės regionų sampratą jau ir XVIII amžiuje: 1734 m. sausio 5 d. įsakas prasideda taip: „Mes Priczkus Willus, iš Diewo Malonės Prusų Karalus, Marg Growas Brandenburgibkis, Szwentôs Rimionû Ciecorystės Wyrausasis-Kamar-Wießpats ir Kur-Firbts, pilna Waldza turrys Princas“ ir toliau išvardijamos jam pavaldžios teritorijos: „Oraniû Neyßatel bey Wallengin, Geldern, Magdeburg, Klewe, Jynk, Berge, Sztetty, Pommern, Kaßuben“ ir kita¹¹.

Jau nuo XVIII a. pradžios Prūsijos valdžios įsakuose buvo vartojamas terminas „Lietuva“, t. y. Prūsijos Lietuva. Seniausias toks išlikęs įsakas, datuojamas 1722 m. sausio 6 d., prasideda sakiniu: „Karališka Gromata, Kû budu palikkusi Tėwainyste Karališkû Padūnu Prusų Žemėje, o Ypaczey Lietuwėje.“¹² Ši termino „Lietuva“ vartoseną buvo nulemta XVIII a. pradžioje įvykdyto buvusios Prūsijos hercogystės valsčių padalijimo į „vokiškus“ ir „lietuviškus“ valsčius, atitinkamai jiems administruoti įsteigiant atskirus Domenų rūmus Karaliaučiuje ir Tilžėje. Reikia pažymėti, kad XVIII a. terminas „Lietuva“ nebuvo suformuluotas visai naujai, kadangi šio termino tradicija jau XVII a. buvo išreikšta administravimo reikalams vartotu terminu „Lietuviškieji valsčiai“ (*Littauischen Aemtern*)¹³. Prūsijos valdžios dokumentuose XVIII a. pabaigoje, ypač po Abiejų

⁸ BOOCKMANN, H. *Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003, p. 175–176; CLARK, Ch. *Iron Kingdom. The Rise and Downfall of Prussia*. Cambridge, 2006, p. 67–69; SCHUMACHER, B. Op. cit., S. 197–205.

⁹ KAUNAS, D. *Lietuvių periodikos pirmtakas*. Vilnius, 1991, p. 5.

¹⁰ JABLONSKIS, K. Pratarmė. In *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams*. Sud. P. PAKARKLIS. Vilnius, 1960, p. 7.

¹¹ *Prūsijos valdžios gromatos...*, p. 99–101.

¹² Ibid., p. 67.

¹³ MATULEVIČIUS, A. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje. Lietuvių tautinė padėtis*. Vilnius, 1989, p. 6.

Tautų Respublikos padalijimų, vis dažniau figūravo „Rytų Prūsijos“ terminas, paprastai derintas su terminu „Lietuva“¹⁴. Būta ir tokių Prūsijos valdžios dokumentų, kur nevartotas terminas „Lietuva“, tačiau buvo įvardijami po 1725–1736 m. valstybės valdymo reformų sukurti du administraciniai vienetai – Karaliaučiaus ir Gumbinės karo ir domenų rūmai (*Kriegs und Domänenkammer*)¹⁵, detalizuojant jų ribas „nuo Klaipėdos iki Soldavos“, t. y. Soldau¹⁶. Krinta į akis ne Memelio, o Klaipėdos etnonimo vartojimas, leidžiantis dar kartą pabrėžti, kad šių dokumentų vertėjai paisė Prūsijos lietuvių kalbinėje terpėje išgalėjusių terminų ir posakių. Kita vertus, net ir ne itin išsami Prūsijos valdžios oficialių dokumentų išverstų į lietuvių kalbą analizė leidžia teigti, kad jie rodė pastangas Prūsijos valstybės piliečiams ir konkrečiai Prūsijos lietuviams diegti Prūsijos karalystės valstybinę-pilietinę sąmoningumą, o sykiu ir Rytų Prūsijos administracinio regiono erdvės sampratą.

Nereikėtų pamiršti ir to, ką Vytautas Kavolis pavadino „socioemocinio patyrimo trajektorija“¹⁷, kurioje Prūsijos lietuvių atveju svarbi ne tik Kristijono Donelaičio ar Liudviko Rėzos kūryba, bet ir Christiano Gottliebo Mielckės „Pilkainis“, kuris, literatūrologų vertinimu, nors ir parašytas vėliau nei K. Donelaičio „Metai“, bendru savo pobūdžiu ir lygiu priklauso „ikidonelaitiška-jai poezijai“¹⁸. Nedidelės apimties poemoje „Pilkainis“ Ch. G. Mielcke poetine forma įprasmino Pilkalnio (Pillkallen) vietovės istoriją nuo bažnytkaimio iki miesto susiformavimo, pateikdamas kartu ne tik savąjį Prūsijos istorijos naratyvą (nuo Vokiečių ordino iki Prūsijos karalystės), bet ir XVIII–XIX a. sandūros Prūsijos lietuvių terminiją. Jis du kartus pavartojo terminą „Lietuva“: „O Lietuvoj jis ypačiai / bažnyčias davė budavoti“ (turėtas mintyje Albrechtas Brandenburgietis); kitur – „Po šimtą metų Pilkainis / didesnę šlovę apturėjo, / karalius nėsa antrasis iš kiemo miestą kurt pradėjo. / Iš dešimt valsčių Lietuvos, / sujudo kitus gaspadorius (čia minimos karaliaus Friedricho Wilhelmo I pastangos 1724 m. suteikti Pilkalniui miesto teises)¹⁹. Dirbdamas visą gyvenimą valstybinėje tarnyboje, t. y. kantoriumi (bažnytinio giedojimo mokytoju), Ch. G. Mielcke paisė ir naujai įvestų administracinių-teritorinių terminų, pavartodamas savo poemos pabaigoje terminą „Naujieji Prūsai“²⁰ (oficialus pavadinimas – *Neuostpreussen*), t. y. labai trumpai, vos dvylika metų (1795–1807), egzistavusį administracinį terminą, kuriuo buvo įvardijamos po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo prie Rytų Prūsijos prijungtos žemės palei Vyslą, Bugą ir Nemuną su dviem departamentais – Bialystoke ir Plocke²¹. Beje, „Naujųjų Prūsų“ terminas buvo įvestas ir oficialiuose Prūsijos valdžios dokumentų vertimuose į lietuvių kalbą, pvz., 1806 m. gegužės 4 d. „Padavadijime“ dėl teisės kiekvienam austi lininius ir medvilninius audeklus²². Po Tilžės taikos rytinė „Naujųjų Prūsų“ dalis buvo prijungta prie Rusijos imperijos, o kita dalis – prie Varšuvos kunigaikštystės. Įdomu, kad šiam administraciniam vienetai Prūsijos valdžia buvo numačiusi steigti lietuvišką laikraštį oficialiajai medžiagai skelbti, o leidinio redaktoriumi numatė Pilkalnyje dirbusį Christianą Gottliebą Mielckę. Sumanymas, deja, liko neįgyvendintas, o tai būtų buvęs pirmas pe-

¹⁴ Gromata, 1793 m. lapkričio 31 d. In *Prūsijos valdžios gromatos...*, p. 354.

¹⁵ SCHUMACHER, B. Op. cit., S. 205.

¹⁶ Karališkos Prūsijos – lietuviškos kamaros baudžiavinio ūkio perdavimo raštas, 1794 m. kovo 21 d. In *Prūsijos valdžios gromatos...*, p. 404.

¹⁷ KAVOLIS, V. *Civilizacijų analizė*. Vilnius, 1998, p. 40.

¹⁸ GIRDZIJAUSKAS, J. Kristijonas Gotlybas Milkus. In MILKUS, Kristijonas Gotlybas. *Pilkainis*. Sud. L. CITAVIČIŪTĖ, J. GIRDZIJAUSKAS. Vilnius, 1990, p. 28.

¹⁹ MILKUS, K. G. Op. cit., p. 44–45.

²⁰ Ibid., p. 47.

²¹ SCHUMACHER, B. Op. cit., S. 226.

²² Padavadijimas, 1806 m. gegužės 4 d. In *Prūsijos valdžios gromatos...*, p. 508.

riodinis leidinys lietuvių kalba²³. Būtent periodika lietuvių kalba Prūsijoje XIX amžiuje tapo vienu svarbiausių komunikacijos kanalų Prūsijos lietuviams pasisavinant Rytų Prūsijos regiono erdvę.

Šio uždavinio įgyvendinimas persikėlė į XIX amžių. K. Donelaitis, Ch. G. Mielcke savo kūryboje atskleidę dviejų lokalių kaimo bendruomenių – Tolminkiemio ir Pilkalnio – gyvenimą, kartu perteikė ir XVIII amžiaus Prūsijos lietuviams įprastą tam tikrą „mentalinio žemėlapi“ variantą arba geografinę jų savojo regiono, kuris buvo įvardijamas terminu „Lietuva“, erdvės sampratą. Šiam teritoriniam-topologiniam, kaip ir kultūriniam-psichologiniam fenomenui kiek nors reikšmingesnės įtakos neturėjo ir tai, kad XVIII a. pabaigos oficialiuose Prūsijos valdžios dokumentuose buvo vartojama dvejopa Prūsijos lietuviams aktualaus regiono terminologija – „Lietuva“ ir „Rytų Prūsija“ (pavyzdžiui, 1793 m. spalio 31 d. ir 1794 m. balandžio 30 d. „gromatos“²⁴).

Anksčiau minėtą A. Millerio „mentolinių žemėlapių“ definiciją savaip papildė Vytauto Kavolio „socialumo žemėlapiai“. V. Kavolis, rašydamas apie juos, pabrėžė būtinybę sudaryti „sociokultūrinius ir psichokultūrinius socialumo žemėlapius“, nurodant svarbiausias individo, bendruomenės arba civilizacijos konkrečioje jų istorinės trajektorijos fazėje socialinio gyvenimo organizavimo varomąsias jėgas, esmines metaforas, pagrindines tonacijas ir fundamentalias kategorijas²⁵. Viena tokių fundamentalių kategorijų, perimtų Prūsijos lietuvių bendruomenės konkrečioje jos „istorinės trajektorijos fazėje“, t. y. XIX amžiuje, buvo „Rytų Prūsija“. Šio termino konotacija apėmė ne tik konkrečios administracinės ir geografinės erdvės sampratą po 1807–1818 m. reformų, bet turėjo ir istoriškai išsisknijusį Karaliaučiaus – politinio, kultūrinio ir administracinio-ekonominio regiono centro – akcentą. Periodinis leidinys „Nusidawimai apie Ewangelijs Prasiplatinimą tarp Žydų ir Pagonų“, 1832 m. pradėjęs naują lietuvių periodinės spaudos Prūsijoje formavimo etapą (nuo 1823 m. būta kelių fragmentiškų bandymų), buvo spausdinamas taip pat Karaliaučiuje²⁶ (redaktorius Johannas Ferdinandas Kelchis).

Ne mažiau svarbi indikacija, kalbant apie Prūsijos lietuvių bendruomenei įtaką dariusius ir jos regionalizmo jauseną Rytų Prūsijos kontekste formavusius veiksniai, buvo „Nusidawimų...“ išleidimo aplinkybės. Iš esmės šis leidinys buvo 1822 m. įsikūrusios ir iki Pirmojo pasaulinio karo veikusios Karaliaučiaus misijų draugijos leidinio „Königsberger Missionsblatt“ vertimas į lietuvių kalbą. Iš čia ir gremėzdiškas pavadinimas „Nusidawimai...“. Karaliaučiaus misijų draugija (Prūsijos lietuviai ją vadino „Evangelijos pasiuntinystės draugystė Karaliaučiuje“²⁷), turėdama svarbiausią tikslą – populiarinti misijų veiklą, finansuoti ir ruošti misionierius darbui Afrikoje, Amerikoje ir Azijoje, praktikavo mėnesinius susirinkimus, misijų šventes, Draugijos skyrių steigimą vietose, siekdama sukurti visą Rytų Prūsiją apimančią organizacijos tinklą. Jau 1823 m. Karaliaučiaus misijų draugijos skyriai pradėjo veikti ir daugelyje Prūsijos Lietuvos vietovių: Priekulėje, Gilijoje, Klaipėdoje ir kitur, o augančią šios Draugijos įtaką liudijo dideli „Nusidawimų...“ tiražai – 1837 m. spaudinio buvo leidžiama 2000 egzempliorių per metus²⁸. Be to, „Nusidawimai...“ ėjo beveik visą šimtmetį iki 1914 m. ir tapo paskutiniu Karaliaučiuje leistu periodiniu leidiniu lietuvių kalba²⁹.

²³ KAUNAS, D. *Lietuvių periodikos pirmtakas...*, p. 5.

²⁴ Prūsijos karaliaus Pričkaus Viliaus įsakas, kuriame išdėstytos Teplavos elgetyno tvarkos taisyklės, 1793 m. spalio 31 d. In *Prūsijos valdžios gromatos...*, p. 37; Prūsijos karaliaus Pričkaus Viliaus įsakas dėl žvėrienos pardavinėjimo, 1794 m. balandžio 30 d. In *Prūsijos valdžios gromatos...*, p. 415.

²⁵ KAVOLIS, V. Op. cit., p. 40.

²⁶ KAUNAS, D. *Lietuvių periodikos pirmtakas...*, p. 9.

²⁷ KURBATIS. Puß-Bimt-metinis Liaupsės Metas Ewangelijos Pasiuntinystės Draugystės Karaliauciuje. *Keleiwis*, 1872 02 27, Nr. 9, p. 33–35.

²⁸ KAUNAS, D. *Lietuvių periodikos pirmtakas...*, p. 24, 31.

²⁹ Ibid., p. 37.

Šis pasažas apie pirmojo periodinio leidinio lietuvių kalba pasirodymą svarbus išryškinant religinės Karaliaučiaus misijų draugijos integracinį potencialą Prūsijos Lietuvos ir Rytų Prūsijos kontekste, o šios tendencijos gajumą liudija ir kiti šaltiniai. Prūsijos lietuvių simpatijas šios Draugijos veiklai ir permanentinę finansinę paramą jai aukų pavidalu konstatavo misionierius iš Prūsijos Lietuvos, keturiolika metų praleidęs misijose Indijoje, aktyvus visuomenės veikėjas Kristupas Lokys, kalbėdamas lietuvių susirinkime Tilžėje 1902 m. lapkričio 29 d. ir ragindamas įsteigti privačią mokyklą nepasiturinčių tėvų vaikams. Daugumai jo idėjai nepritarus, jis priekaištavo Prūsijos lietuviams, kurie mielai aukojo didelius pinigus misijoms išlaikyti, bet buvo abejingi „namų reikalams“³⁰. Dosnų aukojimą misijų veiklai liudija 1869 m. surinktų šiuo tikslu aukų statistika: „iš mielosios Lietuwos“ surinkta 1246 taleriai, tai yra daug daugiau, nei buvo aukojama ankstesniais metais³¹. Be to, tų metų aukotojų „geografija“ liudija, kad aukos Karaliaučiaus misijų draugijai plaukė iš visos Prūsijos Lietuvos: Tilžė, Pilkainis, Plaškiei, Kalininkai, Dovilai, Kaukėnai, Klaipėda, Priekulė, Katyčiai, Lazdynai, Gastos, Karklė³². Nemažai lėšų misijoms finansuoti buvo surenkama per kasmetines Misijų draugijos šventes įvairiuose Rytų Prūsijos miestuose ir miesteliuose: 1872 m. per tokią šventę Tilžėje buvo paaukota 43 taleriai³³. Kai kurie aukojimo atvejai stebino atsidavimu misijų veiklos siekiams: Nidos parapijos kunigas Ernstas Pohlis³⁴ 1869 m. atsiuntė tris talerius, nors tais metais sudegė visas žvejų kaimas, liko tik trys namai, nidiškiai, išgyvendami sunkmetį, visgi aukojo misijų veiklai³⁵. Faktą, kad Prūsijos lietuviai XIX a. ypač vertino krikščioniškojo humanizmo dvasia persmelktą veiklą ir reiškinius, rodo būtent tokios dvasios persunktos Christiano von Schmido apysakos „Grafiinės Genovaitės gyvenimas“ (*Lebensbeschreibung der Gräfin Genoveva*) vertimas į lietuvių kalbą 1839 m. ir net aštuoni pakartotiniai leidimai Prūsijos Lietuvoje³⁶.

Periodinės spaudos įtaka formuojant Rytų Prūsijos reikšmes Prūsijos lietuvių terpėje

Periodinė spauda, leista lietuvių kalba Rytų Prūsijoje XIX amžiuje – vienas svarbiausių komunikacijos kanalų, leidžiančių suprasti Rytų Prūsijos erdvės pasisavinimo Prūsijos lietuvių bendruomenėje ypatumus. Vienas tokių periodinių leidinių, akivaizdžiai akcentavusių didmiesčio – Karaliaučiaus – svarbą Prūsijos lietuviams, buvo „Keleiwis iš Karaliaučiaus Broliams Lietuwininkams Žinės parnebas“, leistas 1849–1880 m., kurio redaktoriumi visą šį laiką buvo Friedrichas Kuršaitis (Kurschat). „Keleiwio...“ ir kitų lietuvių kalba leistų periodinių leidinių svarba Prūsijos lietuviams buvo susijusi su skaitančiosios bendruomenės poreikiais, o faktą, kad ši bendruomenė buvo raštinga, jau 1820 m. konstatavo L. Rėza, pabrėžęs, jog „dabar kiekvienas lietuvis moka skaityti ir rašyti“³⁷. Šią bendro pobūdžio konstataciją paryškina ir oficialioji Rytų Prūsijos statistika: tarp šauktinių į kariuomenę 1841 m. neraštingų buvo 15 %, 1881 m. – 7 %, o 1895 m. – 0,99 %³⁸.

³⁰ KAUNAS D. *Knygos kultūra ir kūrėjas*. Vilnius, 2009, p. 118.

³¹ Dowanos. *Keleiwis*, 1869 06 15, Nr. 24, p. 96.

³² Dowanos. *Keleiwis*, 1869 06 01, Nr. 22, p. 88.

³³ Kwitas už Dovanas. *Keleiwis*, 1872 01 23, Nr. 4, p. 16.

³⁴ Kunigas E. Pohlis Nidos parapijoje dirbo 1868–1873 m. Žr.: SEMBRITZKI, J. *Geschichte des Kreises Memel*. Memel, 1918, S. 244.

³⁵ Dowanos. *Keleiwis*, 1869 12 07, Nr. 49, p. 196.

³⁶ KAUNAS D. *Knygos kultūra ir kūrėjas...*, p. 318.

³⁷ RĖZA, L. Apie „Metų“ turinį. In *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį* (Senoji Lietuvos literatūra, Kn. 13). Red. S. NARBUTAS. Vilnius, 2002, p. 42.

³⁸ *Handbuch der Preussischen Geschichte*. Bd. II. Hrsg. von O. BUSCH. Berlin, 1992, S. 723.

Raštingumo pasiekimus akcentavo ir „Keleiwis...“, pabrėždamas, kad iš 100 „iš mūsų Provincos“ pašauktųjų į Prūsijos armiją neraštingų būta „vos 13“³⁹.

„Keleiwis“ aptariamose temose kontekste įdomus tuo, kad ėjo ilgai (tris dešimtmečius), jo redaktorius F. Kuršaitis buvo profesionalus kalbininkas, kurį laiką skaitęs taip pat ir „Nusidavimų...“ korektūrą. Jis savame laikraštyje nedidelių anotacijų pavidalu (1850–1857 m.) skelbė, kur ir kaip galima įsigyti „Nusidavimus...“, o pavyzdžiui, 1869 m. kovo 30 d. numeryje išspausdino informaciją, jog „Nusidavimus...“, kaip ir „Keleivį...“, skaitytojai privalės užsisakyti savo pašto skyriuose⁴⁰. „Keleiwis...“, kaip ir „Nusidavimai...“, plačiai propagavo Karaliaučiaus misijų draugijos veiklą ir deklaravo glaudų ryšį su šia organizacija (F. Kuršaitis buvo šios Draugijos direkcijos narys⁴¹). Tai liudija ir šio laikraščio 1869 m. birželio 1 d. numeryje publikuota informacija, skatinanti kunigus, kurie paprastai siuntė „Keleiwio...“ redaktoriui parapijiečių suaukotus pinigus misijoms remti, užrašyti ant pinigų pervedimo kortelių: *Angelegenheit des evangelischen Missionsvereins zu Königsberg i. Preussen* (Karaliaučiaus misijų draugijos Prūsijoje reikalų), idant išvengtų pašto išlaidų⁴². Faktas, kad piniginės aukos iš įvairių Prūsijos Lietuvos parapijų buvo siunčiamos „Keleiwio...“ redaktoriui F. Kuršaičiui, kuris kasmet šias lėšas pervesdavo į Karaliaučiaus misijų draugijos kasą, ryškiai parodo „Keleiwio...“ ir Karaliaučiaus misijų draugijos sąsają⁴³. Neabejotina, kad tai „Keleiwio“ leido suburti nemažą Prūsijos lietuvių skaitytojų ratą, o laikraštis buvo prenumeruojamas net ir labai atokiose vietose. 1867 m. Nidos žvejų kaime apsilankęs teisininkas ir žurnalistas Ludwigas Passarge pastebėjo žvejo namuose „Keleiwio...“ numerius, pabrėždamas, kad ši lektūra derėjo prie religingai konservatyvios žvejų kaimo bendruomenės⁴⁴.

Visa tai leidžia „Keleivį...“ traktuoti kaip gana reprezentatyvų leidinį, tiriant Prūsijos lietuvių nuomonę apie Rytų Prūsijos provincijos sampratą, neišleidžiant iš akiračio fakto, kad tai buvo valdžios finansuojamas leidinys, turėjęs tam tikrą politinio angažuotumo atspalvį. Visgi išlikę „Keleiwio...“ dvidešimties metų (1861–1880 m.) numeriai atskleidžia savitą terminų vartojimo tradiciją, kuri leidžia spręsti apie Prūsijos lietuvių „mentolinių žemėlapių“ variacijas XIX amžiaus antroje pusėje. Šiame periodiniame leidinyje akivaizdus lokals, etniniais saitais susietos bendruomenės charakteristikos išryškinimas, nusakant jos geografinę erdvę terminu „Lietuva“, kuriuo buvo apibūdinama Rytų Prūsijos provincijos dalis, apgyvendinta daugiausia lietuvių. Kitaip tariant, „Keleiwis...“ atspindėjo tradiciją, susiformavusią per kelis šimtmečius. Terminas „Prūsų Lietuva“ šio laikraščio puslapiuose aptinkamas retai. Pavyzdžiui, „Prūsų Lietuva“ istorinės retrospektyvos kontekste paminėta didelės apimties straipsnyje apie zalcburgiečių kolonistus⁴⁵ arba rašant tokia opia tema kaip asimiliacija: „musų Prūsų Lietuvoj dar 139 Tukstancziei czystų Lietuwininkų gywena“⁴⁶. Beje, taip pat vos keletą kartų buvo pavartotas tikslus Rytų Prūsijos provincijos pavadinimas, užrašytas originalo kalba, šiek tiek jį tarmiškai modifikavus: „musų Ostpreisų Provinca“⁴⁷.

³⁹ Visokia Žinia. *Keleiwis*, 1869 12 14, Nr. 50, p. 198–199.

⁴⁰ Pamokymas dėl Ewangelijos Pasiuntinystės Nusidavimų. *Keleiwis*, 1869 03 30, Nr. 13, p. 52; KAUNAS, D. *Lietuvių periodikos pirmtakas...*, p. 31.

⁴¹ KURBATIS. Puš-bimt-metinis Liaupsės Metas Ewangelijos Pasiuntinystės Draugystės Karaliauciuje. *Keleiwis*, 1872 02 27, Nr. 9, p. 33–35.

⁴² Dowanos. *Keleiwis*, 1869 06 01, Nr. 22, p. 88.

⁴³ Dowanos. *Keleiwis*, 1869 06 15, Nr. 24, p. 96.

⁴⁴ PASSARGE, L. *Aus Baltischen Landen: Studien und Bilder*. Glogau, 1878, S. 259–260.

⁴⁵ Saltsburgerei. *Keleiwis*, 1869 02 16, Nr. 7, p. 27.

⁴⁶ Visokia Žinia. *Keleiwis*, 1872 03 12, Nr. 11, p. 43–44.

⁴⁷ Visokia Žinia. *Keleiwis*, 1872 08 27, Nr. 35, p. 142; Jau wël Paßaukimas ant Pagalbos. *Keleiwis*, 1874 01 06, Nr. 1, p. 2–3.

Paprastai būdavo rašoma „musū Provinca“⁴⁸ arba „prie musū Karaliaucziuje“⁴⁹, teigiant per šiuos terminus priklausomumą Rytų Prūsijai – Prūsijos karalystės, o nuo 1871 m. Vokietijos imperijos valstybės administraciniam vienetui, kurio socialinio-ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo svarbūs įvykiai, kaip ir smulkmenos, buvo aktualūs ir svarbūs Prūsijos lietuviams. „Keleiwyje...“ Rytų Prūsijos erdvė laikoma neabejotinai sava, kadangi nuolat kartojamas žodžių derinys „musū Provinca“.

Šią pastabą patvirtina ir kitų lietuvių kalba Rytų Prūsijoje leistų leidinių puslapiuose vartoti analogiški terminai. „Tilžės Keleiwis“ nuo 1885 iki 1894 metų turėjo nuolatinę rubriką „Iš Lietuwos bey abiejų Prusū Prowincū“⁵⁰, kuri 1894 m. pabaigoje buvo išskaidyta į „Iš TewiŃkes“ (Vokietijos imperijos), „Iš Prowincos“ ir „Iš Lietuwos“, o nuo 1895 m. regiono naujienos būdavo spausdinamos rubrikoje „Iš Lietuwos“⁵¹. „LietuwiŃka Ceitunga“ naujienas iš Rytų Prūsijos provincijos spausdindavo rubrikoje „Iš Lietuwos bey musu Prowinco“⁵², kuri liko iki 1918 m.⁵³ Šių rubrikų pavadinimai simptomai ta prasme, kad pirmiausia akcentuoja Lietuvą, t. y. Prūsijos Lietuvą, o Rytų Prūsijos provinciją pateikia antrajame plane. Visgi XIX a. paskutiniame ketvirtyje Prūsijos lietuviams skirtuose periodiniuose leidiniuose buvo aiškinamos ir svarbios politinės permainos, ypač susijusios su valstybinės erdvės išsiplėtimu, susikūrus Vokietijos imperijai, ir Rytų Prūsijos provincijoje įvykusiais administraciniais pokyčiais. 1878 m. pradžioje net keliuose numeriuose „LietuwiŃka Ceitunga“ rašė apie dviejų provincijų – Vakarų Prūsijos (*Westpreussen*) ir Rytų Prūsijos (*Ostpreussen*) – įteisinimą, pabrėždama, kad kiekviena jų turės savąjį „Oberpresidentą“, visgi „mes Rytū Prusai arba Ostpreussen pasilaikome sawo senąjį Oberpresidentą von Horn“⁵⁴. Informuodama apie svarbius administracinės struktūros pokyčius, „LietuwiŃka Ceitunga“ akcentavo ir Prūsijos lietuviams aktualią tų pokyčių dalį: 1878 m. vasario 4 d. Prūsijos landtagui patvirtinus apskričių teismų dislokavimo sąrašą, laikraštis pabrėžė, kad „Lietuwos didžiausoji Dalis sawo Landgeriktę Tilžę? turēsenti, o Oberlandesgeriktę (Aukščiausiąjį teismą – N. S.) Karaliaucziuje“⁵⁵.

Periodiniai leidiniai, skirti Prūsijos lietuviams, pačioje XIX a. pabaigoje, kaip ir ankstesniais dešimtmečiais, aktyviai formavo Rytų Prūsijos, kaip geografinę prasme artimos, o administracine-politinę ir civilizacinę prasme savos, erdvės sampratą. Kartu jie atskleidė naujas Prūsijos lietuvių kultūrinės veiklos įtampas, nulemtas tam tikru mastu ir tautinio sąjūdžio Didžiojoje Lietuvoje apraiškų, kai dalį Prūsijos lietuvių kultūros veikėjų įsitraukė į spaudos, skirtos Rusijos imperijoje gyvenusiems lietuviams, leidybos procesą. Ne mažiau svarbus veiksnys, Prūsijos lietuvių savimoneje stiprinęs lietuviškosios tradicijos vertę, buvo sparčiai gilėjęs jų asimiliacijos procesas. Todėl „LietuwiŃka Ceitunga“ ir „Tilžės Keleiwis“ XIX a. 8–9-uoju dešimtmečiais vis dažniau akcentuodavo kontrastą, išryškinusį šiai etninei grupei pavojingą minėtąją tendenciją: „Czēse senojo KurŃaiczio wisi Lietuwininkai buwo su wokiŃskaiseis Konzerwatywais iš wieno!“, pabrėždami, kad „Tame Czēse ir wiskas buwo kitaip“, nes mokyklose buvo mokoma lietuviškai, teisėjai kalbėjo

⁴⁸ Visokia Žine. *Keleiwis*, 1864 05 10, Nr. 19, p. 76; KURBATIS. Apie naujį Išdrukawojimą lietuwiŃkų Bybeliū. *Keleiwis*, 1866 02 06, Nr. 6, p. 21.

⁴⁹ Petroleum. *Keleiwis*, 1864 02 16, Nr. 7, p. 28.

⁵⁰ Iš Lietuwos bey abiejų Prusū Prowincū. *Pridetka prie № 1 „Tilzes Keleiwjo“*, 1885 01 02, Nr. 1; *Pridetka prie № 26 „Tilzes Keleiwjo“*, 1885 06 26, Nr. 26.

⁵¹ Iš Lietuvos. *Tilžės Keleiwis*, 1894 11 07, Nr. 89; Iš TewiŃkes. *Tilžės Keleiwis*, 1894 12 26, Nr. 103; Iš Lietuwos. *Tilžės Keleiwis*, 1895 01 05, Nr. 2.

⁵² Iš Lietuwos bey musu Prowinco. *LietuwiŃka Ceitunga*, 1877 12 04, Probo Numeris.

⁵³ Iš Lietuwos bey musu Prowinco. *LietuwiŃka Ceitunga*, 1918 12 31, Nr. 156.

⁵⁴ Iš Lietuwos bey musu Prowinco. *LietuwiŃka Ceitunga*, 1878 03 05, Nr. 10; Iš Lietuwos bey musu Prowinco. *LietuwiŃka Ceitunga*, 1878 04 09, Nr. 15.

⁵⁵ Karalystės Saimas. *LietuwiŃka Ceitunga*, 1878 02 12, Nr. 7.

lietuviškai, o „dabar jau ney gero Tulko (vertėjo – N. S.) neb'yr“⁵⁶. Vis dėlto lietuvių kalbos, kaip Prūsijos lietuvių etninei grupei labai svarbios vertybės, diskurso apraiškos jiems skirtose periodinėje spaudoje XIX–XX a. sandūroje neužgožė šiam komunikaciniam kanalui būdingos funkcijos formuoti Rytų Prūsijos regiono reikšmes.

Išvados

Siekiant visapusiškesnės Prūsijos Lietuvos (Mažosios Lietuvos) atminties ir kultūros paveldo sampratos, Prūsijos lietuvių etninės grupės savitumo išryškinimas analizuotinas ne tik siejant jį su šios grupės reikšme lietuvių kultūros raidai, bet ir platesniame Rytų Prūsijos erdvinį vaizdinių kolektyvinio adaptavimo procesų kontekste.

Prūsijos lietuviams, gyvenusiems kompaktiškoje teritorijoje istorinės Rytų Prūsijos, vėliau Rytų Prūsijos provincijos šiaurės rytų dalyje, šio regiono mentalinio suvokimo procese buvo svarbūs komunikacijos kanalai, kuriais pastarajai etninei grupei buvo daroma įtaka istoriškai ir konkrečioje laiko atkarpoje XIX–XX a. sandūroje.

Darant įtaką reformacijos nuostatoms dėl gimtosios šnekamosios kalbos užtikrinimo bažnyčioje ir mokykloje, oficialiojoje Prūsijos komunikacijos erdvėje buvo garantuotos lituanistinės tradicijos palaikymo priemonės, apėmusios ne tik religinės literatūros lietuvių kalba leidybą, bet ir Prūsijos valdžios įsakų vertimus į lietuvių kalbą. Šiomis priemonėmis, ypač XVIII a., Prūsijos lietuviams buvo formuojama Rytų Prūsijos –geografinė-administracinė ir kultūrinė prasmėmis jiems artimo regiono – samprata.

XIX a. ir XX a. pradžioje didelį poveikį Prūsijos lietuvių „mentolinių žemėlapių“ konfigūracijai darė jiems skirti periodiniai leidiniai – „Keleiwis...“, „Lietuwißka Ceitunga“, „Tilžės Keleiwis“. Su šių komunikacijos kanalų pagalba, vartojant pasakymus „musų Provinca“, „prie musų Karaliaucziuje“, buvo įtvirtinama Rytų Prūsijos, kaip savos erdvės, samprata. XIX–XX a. sandūroje periodika lietuvių kalba vis labiau atskleidė Rytų Prūsijos, kaip integralios Vokietijos imperijos dalies, gyvenimo dvasią, akcentuodama administracinės valdžios struktūrinių pokyčių aktualumą Prūsijos lietuviams ir kartu formuodama Prūsijos lietuviams naujas Rytų Prūsijos regiono reikšmes.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- BAÄR, Monika. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford, 2011.
- BOOCKMANN, Hartmut. *Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003.
- CLARK, Christopher. *Iron Kingdom. The Rise and Downfall of Prussia*. Cambridge, 2006.
- GEARY, Patrick. *The Myths of Nations*. Oxford, 2001.
- GIRDZIJAUSKAS, Juozas. Kristijonas Gotlybas Milkus. In MILKUS, Kristijonas Gotlybas. *Pilkainis*. Sud. L. CITAVIČIŪTĖ, J. GIRDZIJAUSKAS. Vilnius, 1990, p. 5–34.
- Handbuch der Preussischen Geschichte*. Bd. II. Hrsg. von O. BUSCH. Berlin, 1992.
- KAUNAS, Domas. *Knygos kultūra ir kūrėjas*. Vilnius, 2009.
- KAUNAS, Domas. *Lietuvių periodikos pirmtakas*. Vilnius, 1991.
- KAVOLIS, Vytautas. *Civilizacijų analizė*. Vilnius, 1998.
- MATULEVIČIUS, Algirdas. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje. Lietuvių tautinė padėtis*. Vilnius, 1989.
- PASSARGE, Ludwig. *Aus Baltischen Landen: Studien und Bilder*. Glogau, 1878.
- SAID, Edward W. *Orientalizmas*. Vilnius, 2006.
- SCHUMACHER, Bruno. *Geschichte Ost- und Westpreussens*. Augsburg, 1993.
- SEMBRITZKI, Johannes. *Geschichte des Kreises Memel*. Memel, 1918.
- SERRIER, Thomas. Formen kultureller Aneignung: Städtische Meistererzählungen in Nordosteuropa zwischen Nationalisierung und Pluralisierung. In *Die Aneignung fremder Vergangenheiten in Nordosteuropa am Beispiel plurikultureller Städte (20. Jahrhundert)* (Nordost-Archiv, Bd. XV/ 2006). Hrsg. von T. SERRIER. Lüneburg, 2007, S. 13-23.

⁵⁶ IB Lietuwas bey abiejų Prusų Prowincū. *Tilžės Keleiwis*, 1893 06 21, Nr. 49.

- TROEBST, Stefan. „Intermarium“ and „Wedding to the Sea“: Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 2003, Vol. 10, No. 2, pp. 293-321.
- МИЛЛИЕР, Алексей. Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России. *Новое литературное обозрение*, 2001, № 6 (52), с. 75-96.

MEANINGS OF EAST PRUSSIA WITHIN THE MILIEU OF PRUSSIAN LITHUANIANS AT THE TURN OF THE 20TH C.

Nijolė Strakauskaitė

Institute of Baltic Sea Region History and Archaeology, Klaipėda University, Lithuania

Summary

The ethnic group of Prussian Lithuanians is traditionally studied in the context of evolution of Lithuanian culture in the 16th to 19th c., however, it would be reasonable to pay attention to a broader cultural context which was “their own” for them; its studies in the article are based on the categories of “mental maps” and “symbolical geography”. The said categories bring out the role of subjectivity and imagination in people’s knowledge of space and time. Their application to the studies of the Prussian Lithuanians’ case presupposes the objective of the analysis of spatial images of East Prussia relevant at the turn of the 20th c. and the process of their adaptation to the Prussian Lithuanians’ environment. The article focuses on important communication channels through which Prussian Lithuanians were affected and by means of which the said ethnic group created their own images of the geographical, political, and civilization space of East Prussia.

Under the reformationist provisions of the ensuring of the use of the native colloquial language at church and school, an important role in the official communication space of the Prussian state at the administrative level were played by the means of support of the Lithuanian tradition. It included not merely the publishing of religious books in Lithuanian, but also the translation of the decrees of Prussian authorities into Lithuanian. All that formed the concept of East Prussia – a region close to them in geographical, political, and cultural senses – for Prussian Lithuanians.

In the 19th c., one of the principal communication channels which enabled the understanding of the characteristics of appropriation of the East Prussian area by the community of Prussian Lithuanians were the periodicals published in Lithuanian in East Prussia. Major periodicals intended for Prussian Lithuanians who were a reading community at the time were *Keleiwis*, *Lietuviška Ceitunga*, and *Tilžės Keleiwis*. Their content reflected a specific tradition of the use of terms which expressed the variations of the “mental maps” of Prussian Lithuanians in the second half of the 19th c. Specific terms were used to define both the geographical space of their own ethnic group (Lithuania, Prussian Lithuania) and the relation of the group with a broader region, i.e. East Prussia, which was accepted as undoubtedly their own (“our province”), with a constant emphasis on Königsberg, called Karaliaucius by Prussian Lithuanians for more than one century, as one of the key symbols of the region.

At the turn of the 20th c., the newspapers published in Tilsit, Memel, and other locations increasingly more frequently reflected the spirit of life of East Prussia as integral part of the German Empire. They emphasized the relevance of the structural changes in the government for Prussian Lithuanians and formed new meanings of the East Prussian Region.

ЗНАЧЕНИЯ ВОСТОЧНОЙ ПРУССИИ В СРЕДЕ ЛИТОВЦЕВ ПРУССИИ НА РУБЕЖЕ XIX–XX СТОЛЕТИЙ

Нийоле Стракаускайте

Институт истории и археологии Балтийского региона при Клайпедском университете, Литва

Резюме

Этническая группа литовцев Пруссии традиционно изображается в контексте развития литовской культуры XVI–XIX столетий, однако целесообразно обратить внимание и на более широкий контекст, который воспринимался ими как «свой». В данной статье предпринята попытка познать его, основываясь на категориях «ментальных карт» и «символической географии». Эти категории выражают роль субъективности и воображения в знании людей о пространстве и времени. Их применение, исследуя пример литовцев Пруссии, предполагает задачу проанализировать процесс адаптации в среде последних образов, связанных с пространством Восточной Пруссии, которые были актуальны на рубеже XIX–XX столетий. В статье внимание сосредотачивается на важных коммуникационных каналах, через которые оказывалось влияние на литовцев Пруссии и посредством которых данная этническая группа создавала свои образы географического, политического, цивилизационного пространства Восточной Пруссии.

Под влиянием основных положений реформации об употреблении родного языка в церкви и в школе, на административном уровне официального коммуникационного пространства Пруссии большую роль играли различные средства поддержания литуанистической традиции. Среди них следует упомянуть издание не только религиозной литературы на литовском языке, но и переведенных на литовский язык указов государственной власти. С их помощью у литовцев Пруссии формировалось и восприятие Восточной Пруссии – близкого им в географическом, административном и культурном смысле региона.

В XIX веке одним из основных коммуникационных каналов, позволяющих постичь особенности присвоения пространства Восточной Пруссии в обществе литовцев Пруссии, становится выпускаемая на литовском языке в Восточной Пруссии периодическая печать. Наибольшим спросом в среде литовцев Пруссии, грамотность которых была достаточно велика, пользовались издания «Келейвис» («Путешественник»), «Летувишка Цейтунга» («Литовская Газета»), «Тильжес Келейвис» («Тильзитский путешественник»). Их содержание отражает особую традицию употребления терминов, выражавших вариации «ментальных карт» литовцев Пруссии во второй половине XIX века. Конкретные термины применялись как для наименования своего географического пространства этнической группы («Литва», «Прусская Литва»), так и для выражения отношения этой группы с более широким регионом – Восточной Пруссией, которая воспринималась в качестве несомненно своей («наша провинция»), постоянно подчеркивая и один из главных символов этого региона – Кёнигсберг, который литовцами Пруссии на протяжении не одного столетия назывался Караялчюсом («возле нашего Караялчюса»).

На рубеже XIX и XX столетий в газетах на литовском языке, издаваемых в Тильзите, Мемеле и др. местностях, все более отражался дух Восточной Пруссии как интегральной части Германской империи. В них подчеркивалась актуальность структурных перемен власти для литовцев Пруссии и создавались новые значения, связанные с Восточной Пруссией.